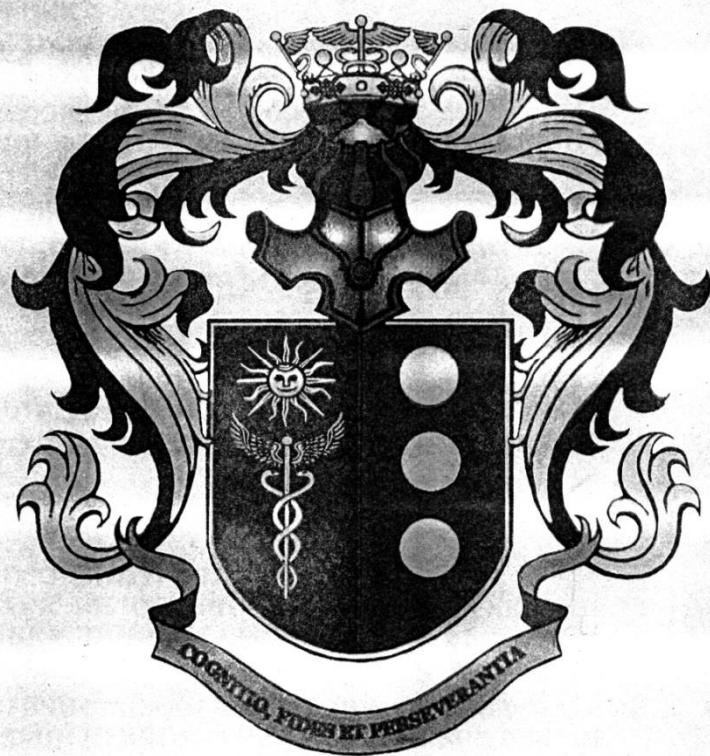

Науково-теоретичний журнал

Наука й економіка

Хмельницького
економічного університету

Випуск 4 (8)

ЗМІСТ

ФІНАНСИ І КРЕДИТ

О. В. КУКУРУДЗА ДЕРЖАВНИЙ БОРГ: ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ	5
К. Л. ЛАРІОНОВА, О. В. ЯРЕМЧУК МОЖЛИВОСТІ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЛІЗИНГУ В УКРАЇНІ	10
К. Л. ЛАРІОНОВА, О. В. ВІСОЧИНСЬКА ФАКТОРИНГ ЯК ЗАСІБ ФІНАНСУВАННЯ ЕКСПОРТНО-ІМПОРТНИХ ОПЕРАЦІЙ	20
Г. М. ЛАЦІК ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ — ЗАПОРУКА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	26
Р. В. ФЕДОРОВИЧ, П. А. СКАКУН ВНУТРІШНЬОБАНКІВСЬКИЙ ПРОЦЕС УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМИ РИЗИКАМИ	33
Б. С. ШУЛЮК СУЧASNІЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ	39

ОБЛІК І АНАЛІЗ

О. КРЕНТА, Н. ПЕТРИШИНА ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ БЮДЖЕТНОГО ОБЛІКУ В УКРАЇНІ	45
--	----

МЕНЕДЖМЕНТ ТА МАРКЕТИНГ

С. Ю. ЛУКІН, Ю. І. ПЛІШКО РОЗВИТОК ЛОГІСТИЧНОГО МАРКЕТИНГУ ЯК КОНСОЛІДАЦІЯ КОМУНІКАЦІЙНОГО CRM-ПРОСТОРУ	49
Т. І. СВІДРИК ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ МОНІТОРИНГУ ЯК ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ	57
Н. П. ТАНАСІЄНКО ВДОСКОНАЛЕННЯ МОТИВАЦІЙНОЇ ТА УПРАВЛІНСЬКОЇ СИСТЕМ ПІДПРИЄМСТВА ЯК УМОВА ЗРОСТАННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ	62

ЕКОНОМІЧНА ОСВІТА

Н. І. ПРАВОРСЬКА ДЕЩО З ДОСВІДУ НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ВУЗІВ ПРОГРАМУВАННЮ МОВОЮ ПАСКАЛЬ	69
---	----

УДК 657.412
Р. В. ФЕДОРОВИЧ
П. А. СКАКУН

ВНУТРІШНЬОБАНКІВСЬКИЙ ПРОЦЕС УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМИ РИЗИКАМИ

Розкрито важливість банківського ризик-менеджменту як невід'ємної складової процесу кредитування. Акцентовано увагу на нерозривність процесів управління кредитними операціями та кредитними ризиками, доведено недоцільність і неможливість виділення обмеженої кількості конкретних методів мінімізації кредитного ризику.

Банківська політика повинна охоплювати всі етапи управління кредитною діяльністю – попередня перевірка позичальника, прийняття рішення, підписання договору, контрольний супровід, пролонгація терміну надання кредиту, політику гарантійного забезпечення повернення кредитів, процентних ставок;

- забезпечувати виконання правил і процедур кредитування;
- організувати внутрішній контроль за процесом кредитування;
- забезпечувати достовірність бухгалтерського обліку та звітності кредитних операцій.

Варто зауважити, що дану систему слід розглядати не тільки з точки зору економічної безпеки банку (в зв'язку з якими-небудь зловживаннями його службовців чи недобросовісними клієнтами), але й як засіб визначення стану ліквідності банківських операцій, ступеня концентрації їх ризику, ефективності розміщення власних і залучених грошових засобів.

Для усвідомлення ролі ризик-менеджменту кредитних операцій банку доцільно ознайомитися з досить простою і зрозумілою структурою управління кредитними операціями, яка включає:

- управління технологією кредитних операцій;
- управління кредитними ризиками [1, с.25].

Управління технологією кредитних операцій реалізує на практиці кредитну політику банку, яка визначається, по-перше, загальними настановами відносно операцій з клієнтурою, які розробляються та фіксуються в меморандумі про кредитну політику, і по-друге, практичними діями банківського персоналу, який інтерпретує та втілює ці настанови в життя. Як наслідок, в кінцевому результаті здатність управляти ризиком залежить від компетентності керівництва банку та рівня кваліфікації його рядового складу, який займається відбором конкретних кредитних проектів та розробкою умов кредитних угод [2, с.121].

Саме тому існує суперечність в поділі системи управління позичковими операціями на управління технологією кредитних операцій та управління кредитними ризиками. І це зрозуміло, адже перша складова за своїм змістом теж пов'язана із управлінням ризиком та із застосуванням заходів по його мінімізації. Але насправді ця суперечність зумовлена лише неправильним розумінням і трактуванням принципу поділу системи управління кредитними операціями на вже згадані складові, які не являються двома чітко розмежованими елементами системи, а виступають як тісно взаємопов'язані напрями реалізації кредитної політики. Адже, погодьтесь, що управління банківськими операціями являє собою управління ризиками, пов'язаними з банківським портфелем. А з цього випливає, що менеджмент кредитного ризику - це і є управління позичковими операціями. Бо на практиці розробка технології кредитування відбувається на основі висновків аналітиків кредитного ризику. Можна сказати, що призначення управління кредитними ризиками полягає в прогнозуванні та підтримці якості кредитного портфеля, а при необхідності і в санації кредитної діяльності банку. Ось чому прослідковується яскрава відповідність між процесами

управління кредитними операціями й управління кредитними ризиками з точки зору сфер та послідовності протікання. Так, внутрішньо банківський процес управління кредитними ризиками містить наступні чотири стадії:

- робота банку по організації видачі кредиту (оцінюється, затверджується та документально відображається кредитний ризик, визначається його категорія);
- розгляд кредитного ризику (розробка прогнозу з врахуванням ступеня ризику з моменту видачі кредиту до його повного погашення);
- нагляд за боржниками в розрізі конкретних угод, ризиковими кредитами і рівнем їх концентрації в розрізі категорій ризиків;
- контроль за процесом погашення заборгованості [3, с.78].

Названі стадії демонструють одночасність етапів кредитування й управління кредитними ризиками. При цьому варто зауважити, що зарубіжна банківська практика вважає чи не одним з найдійовіших методів захисту від ризику непогашення позики якісно складений кредитний договір. На жаль, українські банки ще недооцінюють можливості цього документу. А такі розділи кредитної угоди як "Обмежуючі умови" та "Забороняючі умови" можуть поправу вважатися засобами попередження ризику. Так, в розділі "Обмежуючі умови" (affirmative covenants) можна сформувати такі вимоги до позичальника:

- підтримувати певний рівень оборотного капіталу;
- підтримувати стабільний рівень акціонерного капіталу;
- підтримувати встановлену величину балансових коефіцієнтів;
- регулярно подавати фінансові звіти;
- повідомляти банк про будь-яке погіршення фінансового стану чи негативні зрушения;
- забезпечити страхування від нещасливих випадків, пожеж;
- регулярно сплачувати податки, щоб не зумовити накладання арешту на майно;
- утримувати в порядку і забезпечувати ремонт обладнання і приміщені;
- забезпечувати працівникам банку можливість обстежувати бухгалтерські книги задля ідентифікації їх з даними, поданими у звітах;
- повідомляти банк про всі судові претензії.

Щодо розділу "Забороняючі умови" (negative covenants), то він вказує дії, які і є можуть здійснюватися позичальником:

- не продавати і не заставляти активи (крім випадків, коли це потрібно для нормальної роботи);
- не купляти акцій і облігацій (крім урядових);
- не виплачувана винагороди службовцям і дивіденди акціонерам вище встановленого максимуму;
- не видавати гарантій по боргах інших підприємств;
- не розширювати систему участі в інших підприємствах;
- не брати участі у злитті;
- не проводити змін у керівних органах, які б вплинули на політику фірми [4, с.98].

Таким чином, це ще раз підтверджує, що робота з ризиками носить поточний і неперервний характер.

На практиці це має означати (і це особливо актуально для вітчизняних банків), що з кредитним договором необхідно працювати постійно, а не під час здійснення позичальником останнього платежу. З точки зору банку, це було б нерозумно, оскільки ситуація, при якій видано позику, постійно змінюється, а, значить, впливає на фінансовий стан позичальника та його можливість погасити кредит. Зміна економічних умов послаблює позиції деяких підприємницьких фірм і підсилює кредитні потреби інших; фізичні особи можуть втратити роботу чи мати проблеми зі здоров'ям, що теж негативно впливає на погашення позики. Саме тому робота банку по управлінню ризиком кредитування не закінчується видачею кредиту, а надалі реалізується через контроль за виконанням умов кредитного договору, головна ціль якого - забезпечити регулярну сплату чергових внесків в погашення боргу та

процентів по ньому. Зрозуміло, що по кожному кредиту існує ризик неповернення внаслідок непередбачених подій. Банк може проводити політику видачі позик лише абсолютно надійним позичальникам. Але тоді він втратить багато прибуткових можливостей. З іншого боку, виникнення труднощів з погашенням боргу може дуже дорого обійтися банку. Тому розумна кредитна політика направлена на забезпечення балансу між обережністю і максимальним використанням всіх потенційних можливостей доходного розміщення ресурсів. Саме зважена політика кредитування повинна врахувати всі можливі зміни та періодичність перевірки всіх кредитів, термін погашення яких ще не настав. Зарубіжний досвід показав, щоб даний нагляд забезпечував максимальну можливість уникнення проблемних позик, процес його організації повинен базуватися на таких основних принципах [5, с.46]:

- періодична перевірка всіх видів кредитів: наприклад, кожні 30-60, 90 днів можуть перевірятися всі великі позики і вибірково дрібніші;
- детальна розробка етапів перевірки кредитів, щоб забезпечити аналіз всіх важливих умов кредитної угоди, в тому числі:

- 1) реального графіку платежів позичальника і його відповідність плановому;
- 2) якості і стану будь-якого забезпечення по кредиту;
- 3) повноти відповідної документації і можливості отримати в своє розпорядження забезпечення та юридичне право застосувати судові дії;
- 4) оцінки зміни фінансового стану і прогнозів щодо позичальника, що зумовлять збільшення чи скорочення потреби в кредиті;
- 5) оцінки відповідності виданого кредиту кредитній політиці банку;
- частіша перевірка великих кредитів, оскільки непогашення їх серйозніше відображається на фінансовому стані банку;
- частіша перевірка проблемних кредитів, збільшення частоти перевірок у відповідності до росту проблем стосовно конкретного позичальника;
- частіші перевірки в умовах економічного спаду [6, с.75].

Але найголовнішим принципом є усвідомлення банками, що перевірка кредитів – це не розкіш, а необхідність для здійснення розумної політики банківського кредитування, яка допомагає не просто швидше виявити проблемні позики, а й постійно перевіряти відповідність дій кредитних інспекторів кредитній політиці банку. Адже труднощі з погашенням позики виникають не випадково і не відразу. І досить часто, що характерно для вітчизняної банківської справи, вони пов'язані з ризиковою кредитною політикою, а саме:

- неправильна оцінка ризиків, пов'язаних з позичальником;
- кредитування, що базується на можливих подіях в майбутньому;
- видача кредиту на основі обіцянки клієнта виставити великий депозит;
- непрофесійне проведення фінансовий аналіз чи його відсутність;
- неякісне оформлення документів по позиції Іا недостатня їх кількість;
- неможливість скласти план погашення по кожному кредиту;
- видача надто великих сум позичальнику;
- висока частка кредитів, виданих позичальникам, що знаходяться поза межами території обслуговування банку;
- недостатньо вимогливе ставлення до боржника;
- недостатнє забезпечення;
- відсутність належного контролю за програмою кредитування;
- ігнорування можливого негативного впливу змін стадій ділового циклу;
- кредитування спекулятивних операцій;
- недостатня чутливість до змін економічних умов [7, с.82].

Звичайно, політика розумного кредитного ризику теж повністю не може усунути питання проблемних кредитів. Адже, в значній мірі, вони зумовлюються неефективною роботою позичальника: погане керівництво, погіршення якості продукції та її витіснення з ринку, відсутність чи неефективність маркетингу, неякісний контроль за фінансами; а також

різними форс мажорними обставинами. Але, безумовно, відсутність внутрішніх факторів (більше доступних для управління) проблемних кредитів значно зменшить частку позик з неприємними для банку характеристиками:

- нерегулярні чи прострочені платежі по кредиту;
- часта зміна умов кредитування;
- практикується поновлення позики з незначною зміною суми кожен раз;
- надто висока ставка по кредиту як спроба компенсувати ризик;
- відсутність кредитного досвіду на позичальника;
- низька якість забезпечення.

Зрозуміло, якщо не вжити заходів для погашення таких позик, то банківські втрати не обмежуються лише несплатою боргу і процентів, а матимуть значно масштабніший прояв внаслідок:

- підриву репутації банку, адже велика кількість прострочених і непогашених позик зменшить довіру вкладників, інвесторів;
- збільшення адміністративних витрат, оскільки проблемні кредити вимагають непродуктивної праці кредитного персоналу;
- підвищення загрози втрати кваліфікованих кадрів через спад можливостей їх стимулювання в умовах зниження прибутковості;
- замороження засобів у неприбуткових активах;
- виникнення небезпеки зустрічного позову до банку з боку позичальника, який може довести, що вимога банку про відкликання позики зумовила його банкрутство.

Як бачимо, ці збитки дорого можуть обйтися банку і значно перевищити прямі втрати від непогашений боргу. На жаль, таку ситуацію підтверджує сьогоднішня дійсність банківського кредитування в Україні. Не можна стверджувати, що це зумовлено лише недоліками в роботі з проблемними кредитами. Безумовно, значна частина проблем пов'язана з процесами формування кредитної політики і видачі позики. Але все-таки, варто погодитися: ці етапи управління кредитною діяльністю депо тіsnіше переплетені з принципами ризик-менеджменту, ніж період після укладання позичкового договору.

Якщо ж звернутися до зарубіжної практики, то банки створюють окремі підрозділи чи виділяють спеціальних працівників для перевірки виданих кредитів. Адже, як вже зазначалося, труднощі з погашенням позик рідко виникають несподівано. Досвідчений працівник банку ще на ранній стадії помітить ознаки небажаного кредиту. Як правило, існують різноманітні тривожні сигнали, що дозволяють запідозрити погіршення фінансового стану позичальника, а значить невчасне погашення виданої йому позики чи взагалі перетворення її у безнадійний борт. Зазвичай, ці сигнали виявляються шляхом аналізу фінансових звітів та особистих контактів з позичальником (треба забезпечити їх регулярність, достовірність), повідомлень третіх осіб, відомостей з інших відділів банку.

Вважається, що найбільш надійним джерелом є професійний і ретельний аналіз фінансових звітів, при співставленні яких з минулими даними спід звернути особливу увагу на:

- непредставлення фінансових звітів у встановлені терміни;
- різке збільшення дебіторської заборгованості;
- сповільнення оборотності запасів;
- зниження частки короткострокових активів;
- непропорційний ріст короткострокової заборгованості;
- зниження коефіцієнтів ліквідності;
- збільшення частки основного капіталу в сумі активів;
- зниження обсягу продаж;
- ріст прострочених боргів;
- виникнення збитків від операційної діяльності;
- зміна умов комерційного кредитування.

Для банку важливе значення має також підтримка персональних контактів з клієнтом –

відвідувати компанію і її філії, зустріч з керівництвом, які при досить задовільному фінансовому стані можуть сигналізувати про можливість майбутніх негараздів. Так, банківських працівників повинні насторожити такі факти, як зміна поведінки чи звичок вишого керівництва:

- подружні проблеми керівництва;
- різка зміна ставлення до банку), небажання співпрацювати;
- заміна ключових працівників;
- захоплення створенням нових підприємств, скупкою нерухомості;
- погане складання фінансових звітів;
- прийняття необґрутованого ризику;
- встановлення нереальних цін на продукцію;
- повільна реакція на погіршення ринкових умов;
- слабкий операційний контроль;
- відсутність взаємодії в управлінні;
- втрата важливих клієнтів;
- створення спекулятивних запасів;
- несвоєчасна заміна застарілого обладнання.

Багато може розкрити банку зміна взаємовідносин позичальника з іншими діловими партнерами:

- отримання банком запитів про кредитоспроможність позичальника в зв'язку з його проханням про пільги в платі товарів;
- запити про компанію з боку її нових кредиторів;
- повідомлення страхової компанії про анулювання страхового полісу через несплату страхових премій;
- пред'явлення до оплати чеків при відсутності засобів на банківському рахунку;
- купівля компанією товарів на умовах передплати.

Варто зауважити, що виявлення ознак проблемності кредитів не означає відновлення їх якості. Значення має швидкість та стадія виявлення передумов. Саме ці параметри визначають можливість вжити заходів для покращення ситуації і захисту інтересів банку. А щоб ці заходи були дієвими, їх слід застосовувати вчасно, перш ніж ситуація вийде з-під контролю і втрати стануть неминучими.

Вітчизняна практика роботи з проблемними позиками передбачає наступні послідовні варіанти їх повернення:

- розробка разом з позичальником плану заходів для відновлення стабільності компанії і усунення диспропорцій (фаза аналізу - найкращий варіант);
- забезпечення інтересів банку шляхом вимоги платежів у позичальника, продаж) забезпечення, пред'явлення претензій до гаранта (фаза негайних заходів);
- оголошення позичальника банкрутом (фаза неплатоспроможності, небажаний шлях для обох сторін).

Але дана методика має недолік вона передбачає розрив між завершенням етапу видачі позики та початком роботи з проблемними кредитами, а, значить, в значній мірі, допускає випадковість виявлення останніх. Тому вартою уваги повинна бути практика зарубіжних банків, яка передбачає органічну послідовність процесів видачі та погашення кредитів шляхом розробки планів по поверненню позик, які доводять, що процес кредитування - безперервний процес і завершується лише повного погашення позики.

Отже, можна стверджувати, що процес управління ризиком, як і процес кредитування, безперервний і тісно переплетений з управлінням позичковими операціями. Адже мінімізація кредитного ризику забезпечується:

- розробкою розумної кредитної політики та ефективними процедурами її реалізації;
- професійним проведенням кредитного аналізу;
- якісним оформленням документації по позиції;
- безперервним контролем за поверненням кредиту;

- професійністю кредитного персоналу.

Іншими словами, якщо до поняття "кредитування" наділити епітетами "розумне", "зважене", "обґрунтоване", "якісне", "професійне", то це буде означати, що кредитна діяльність реалізується на основі принципів управління кредитним ризиком. Саме цим пояснюється дискусія з приводу оцінки кредитоспроможності та забезпечення як способів мінімізації кредитного ризику. Адже, по суті, вони є невід'ємним атрибутом кредитного процесу, а вже їх якість, тобто професійність кредитних працівників може надати їм статусу заходу по зменшенню ризику позичкових операцій.

Так, якісна кредитна політика як інструмент управління кредитним ризиком визначає критерії вибору найбезпечніших позик і режиму їх надання стосовно конкретного позичальника; передбачає конкретні алгоритми розрахунку ліміту кредитування на одного позичальника; конкретні заходи по диверсифікації кредитного портфеля ; методику оцінки рівня ризику. Можна і далі деталізувати кредитну політику щодо заходів по мінімізації ризику, але лише професійність, детальність і практичність формування цих заходів забезпечить реальну реалізацію їх призначення. Саме тому зарубіжна банківська практика стверджує, що лише кредитна політика, яка містить систему максимально конкретизованих джерел і проявів ризику та дій по їх пом'якшенню, може вважатися активним методом управління кредитним ризиком.

Таким чином, на нашу думку, недоцільне і неможливе виділення обмеженої кількості конкретних методів мінімізації кредитного ризику, оскільки лише якість всіх без винятку процедур кредитного процесу являється єдиним і найефективнішим способом забезпечення прибутковості та безризиковості позичкових операцій, а значить і ліквідності банківської установи в цілому і як результат, стабілізації банківської системи України.

Список використаних джерел

1. Заруба О.Д., Фінансовий менеджмент в банках. Навчальний посібник. - К.: Знання. - 1997. – 172 с.;
2. Панова Г.С., Кредитная политика коммерческого банка.- М -1997.- 464 с.;
3. Полфреман Д., Форд Ф. Основы банковского дела. М.-1995.- 324 с.;
4. Попович В.М., Степаненко А.И. Управление кредитными рисками заемщика, кредитора, страховщика – К.: -«Правові джерела» -1996.-258с.;
5. Роуз П. Банковский менеджмент – М.: -1995 – 768 с.;
6. Слышицкий А.И., Банковское кредитование: российский и зарубежный опыт. - 1997 - 237 с.;
7. Усокин В.М., Современный коммерческий банк; управление и операции., М.: - 1993, - 282 с.

